

ВЕСНЯНІ ЗВИЧАЇ ТА ОБРЯДИ ПОЛІЩУКІВ

Раїса Тишкевич (м. Сарни Рівненської обл.)

Весняний цикл народного календаря досить великий і різноманітний як за формою, так і за змістом. Він базується на стародавніх звичаях та обрядах і умовно поділяється на два періоди. Перший – це пробудження весни, з яким пов'язані особливості очисної та охоронної магії. Другий – початок сівби, оновлення природи, її розквіт¹.

Наші предки, перебуваючи в безперервній гармонії з природою, добре орієнтувались у часі, користувалися народним календарем. З відродженням природи, коли пташка-вівсянка заспіває свою пісню, у якій вчуваються слова: “Кидай сани, бери віз”, поліщуки “гукали весну”, “закликали весну”, “проганяли зиму”². У цей час випікалося обрядове печиво, що символізувало птахів, котрі повертаються з вирію – “жайворонки”, “буськові лапки”, “буськи”. У середині передвеликоднього посту також виготовляли “хрещики”, “хрестяники”. Їх брали в поле, коли йшли сіяти, до худоби, коли її вперше виганяли на пасовисько. Першого дня посту пекли пироги, які називали “довжики”³.

Зазначеному періодові відповідали особливі пісні – одні з найпоетичніших народних творів, які збереглися до сьогодні. Виконання веснянок супроводжувалося своєрідним танком – хороводом. У деяких селах говорили: “Ідем скакати, весну закликати”. На вулицю виходили хлопці й дівчата, молоді чоловіки й жінки. Вони співали веснянок, проганяючи зиму і зустрічаючи весну. Такі дії іноді називали “закличками”. У с. Сварицевичі Дубровицького р-ну на Рівненщині зафіксована назва: “Водіння гарабейка”. Веснянки виконувалися протягом 49-ти днів Великого посту. Дівчата й молодіці збиралися посеред села, брались за руки й ходили з кінця у кінець по вулицях, співаючи:

Зібралися дівки й молодіці,

Будемо співати, зиму проганяти.

Йди, зима, до Тучина,

Вже ти нам надокучила.

Йди, зима, до Століна,

Вже ти нам надостоїла.

Йди, зима, під піч, під піч,

А соненько на покут'є.

А дівочки на двір, на двір,

Дівочки на двір грати,

Зиму проганяти.

Втикай, зима, забирайся шперко.

Ми тебе не боїмса,

Нам од бігу жарко.

Так ходили до півночі від двору до двору. А як набігалися, то ставали і співали:

Скаче гарабейко, да й по улиці,

Гей, гей, да й по улиці.

Викликає у танок дивочок,

Дивочок, дивочок, молодичок,

Сірот і вдівочок,

Гей, сірот і вдівочок.

А одної та й не віклікав,

Бо в тоє дитятко маленькеє.

Дитятко маленькеє,

Сьвюкорко лихенький.

Ой сьвюкорко, да муй батеньку,

Поколеш та й мує дитятко,

Моє дитятко, гей, своє внученятко,

Гей, моє дитятко, гей, внученятко.

А я вийду, да й на вулоньку,

Да й заведу у танок дивочок⁴.

У с. Крупов'є Дубровицького р-ну відомий інший варіант веснянки-заклички:

Іди, зіма, до Тучина,

Бо ти вже нам надокучила.

Іди, зімо, до Кривиці,

Бо ми порвалі рукавиці.

Іди, зімо, до Століна,

Бо ти вже нам надостояла.

Іди, зімо, до Кієва,

Ой, що ж ти нам покінула.

Коробочку з веретюнцами,

А другую із червунцями⁵.

У цьому ж селі у веснянках згадують "гарабейка":

А в гарабейка жита карабейка,
 Нікому їсти, жінка маленька.
 Сидить на кілочку, пряде на сорочку.
 Як виведе нитку,
   то й пошіє свитку.
 Як виведе повторицу,
   то й пошіє рукавицу.
 Остануца конці,
   то буськові на штанці⁶.

У згаданих видах календарних пісень возвеличувалися сили та істоти, які уособлювали пробудження природи. Тут оспівувалася ластівка – символ весни; Ладо, Ярило, Марена – божества весни, плодючості, буяння, пробудження творчих сил⁷.

Ластівку, за народним повір'ям, не можна чіпати руками, бо обсяде ластовиння. Де ця пташка покладе кубельце, там буде добро⁸.

Ладо – богиня слов'янського Олімпу, богиня любові й веселощів, богиня щастя і весни⁹.

Ярило – бог любові й пристрасті. Його ще вважають богом весняної плодючості, розквіту творчих сил природи¹⁰. Він зображається у веснянках як божий ключник, володар вирію, той, що одмикає сиру землю, а ще – як лицар на білому коні, що їде в чисте поле, "коп'єм орає, стрілками сіє." Ярило (Юрій) – це весняне сонце, що перемогло зиму, ніч, воно сповнене життєдайної сили, енергії, любові. Тож це божество безпосередньо пов'язане із сівбою¹¹.

Марена – богиня весни, яка добре знана у слов'ян. Її пов'язують з Купайлом або з Мокошою – богинею дощу, сестрою сонця¹².

У весняних іграх та розвагах образ весни іноді втілювала найкрасивіша дівчина в селі, до якої шанобливо зверталися, їй поклонялися. Возвеличувались також рослини, тварини, птахи, яких вважали весняними символами. Таке ставлення до них, як до божества, означало завершення зими та від-

микання вирію, звідки прилітали птахи:

Ой, лісу, лісу, чому не зелений?
 Як же мені, лісу, зеленому бути,
 Де були пташки,
   то всі у вирій полетіли.
 Оно осталася одна пташенька,
 Да й тую хочуть горлоньки взяти,
 Лебедям дати¹³.

Коли вперше бачили диких гусей чи журавлів, що поверталися із вирію, то підкидали вгору все, що під руку потрапляло: солому, грудку землі, шапку, і говорили: "Гуси, гуси, вам на кубло, а нам на тепло". Перші весняні квіти топтали, приказуючи: "Щоб на той рік діждати сон-траву топтати".

Стрітення вважають днем зустрічі зими з літом. У народі кажуть, що в це свято зима йде туди, де було літо, а літо – де була зима. З ним пов'язано багато вірувань. Ясна і тиха погода на Стрітення віщує добрий урожай на полях і роїння бджіл. Вітер – це погана погода. Відлига – жди пізньої весни, бережи пашу і хліб, бо в поле вийдеш не скоро. "Як на Стрітення півень води нап'ється з калюжи, то жди ще стужі", "як на Стрітення півень води нап'ється, то на Юрія він напасеться"¹⁴. Разом з водою в цей день святити свічки, які називали "громничими". Вони оберігали оселю, людей і худобу від грому, блискавки і пожежі. Вода, освячена на Стрітення, набувала магічної сили. Вона допомагала від хворі і вроків¹⁵.

На Масницю (М'ясницю, Масляну) теж проводили зиму, зустрічали весну. Під час свята співались веснянки, проводились ігри та розваги. В останній день М'ясниць молодь справляла колодку. Обряд "тягнути колодку" описаний А. Е. Богдановичем, М. Ф. Сумцовим, П. П. Чубинським. В основі його поєднуються два різних моменти: а) "похорони колодки" та "поминання", із яких трансформується давній ритуал виготовлення та знищення опудала зими, зробленого з дерев'яного поліна; б) прив'язування колодки до ноги неодруженого хлопця або незаміжньої дівчини. Від

колодки можна було відкупитися лише грішми або могоричем. Потім молодь споживала “колодчане”, співала, розважалася, жартувала ¹⁶. Серед веснянок були й жартівливі, якими переспівувалися хлопці та дівчата.

Дівчатам – про гарніц (горщик) меду і печену гуску:

Випліла гуска з-під куста,
Да винесла гарніц меду.
Да гето вам, дівки, обід да вечера,
А гуска печеня.

Хлопцям – глузлива оповідка про жабу з-під руби (фундаменту):

Випліла жаба з-під руби,
Да винесла черенок дьогтю,
Ето вам, хлопці, обід да вечера,
А жаба – печеня ¹⁷.

Справляли колодку в усіх селах Полісся. Головною їжею на Масляну були вареники із сиром і картоплею з пшеничного або гречаного борошна, щедро приправлені шкварками і сметаною. Пекли також гречані та пшеничні млинці, присмачені маслом, сметаною або салом ¹⁸.

Схожий звичай прив'язування колодки зафіксовано в Німеччині. Дівчатам, які довго не виходили заміж, колодку прив'язували до дверей ¹⁹.

В українських веснянках підкреслювалося бажання дівчат вийти заміж. Адже на вечорницях, забавах на вулиці хлопці й дівчата знайомилися, а потім одружувалися.

Цікавим є весняний танець-гра “Бояри”, записаний у с. Люхча Сарненського р-ну на Рівненщині. Молодь у однаковій кількості ставала шеренгами один проти одного. Ритмічно вони сходились і розходились, відповідно відспівуючи то один, то другий куплет веснянки:

Бояри, Бояри, ми до вас прийшли,
Молодії, молодії, ми до вас прийшли.
Бояри, Бояри, а за чим прийшли?
Молодії, молодії, а за чим прийшли?
Бояри, Бояри, ми невісту вибирають,

Молодії, молодії,
ми невісту вибирають.

Далі в ній змальовується весь процес весняної сівби: якими кінями орали землю, сіяли просо, а якщо кінь зайде на посіви й потопче їх, то коня піймають і тоді його вже доведеться викуповувати за гроші. Отже, йде торг, за скільки будуть віддавати коня. Врешті дві сторони сходяться на тому, що замість грошей заберуть дівчину з протилежного ряду. Названа по імені дівчина переходила в той ряд, куди її вибрали: “Тому в одному полку сльози ллють, а в другому – пиво п'ють. В одному полку калачі, а в іншому – деркачі”. Потім все починалося з початку. Схожих веснянок-балад у поліських селах багато. У згаданому селі також записані веснянки про вола, бджолу, в яких є звертання до рослин як до живих істот.

Крім того, в цих піснях оспівується щаслива та нещасна доля молодих людей, їхні стосунки між собою та з родиною. Також згадуються плісаки – люди, які з початком весни починали сплавляти ліс по річках:

Да вже весна, да вже скресла!
Із стріх вода капле.
Да вже нашим плесаченькам
Мандрівочка пахне... ²⁰

Плісаки, пливучи на плотях біля с. Кричильськ по р. Горинь, запитували що стояли на березі, дітей, чи росте капуста (бо, за повір'ям, дітей знаходили в капусті). Діти відповідали: “Росте й приймається, дурний той, хто питається” ²¹.

У поліських селах, крім веснянок-закличок та перекличок, виконувались “пісні-поколі”, названі так тому, що хоровод рухався по колу за сонцем. Також популярними були подоланки. Ця дитяча гра-веснянка пов'язана зі скресанням криги на річках і повенями, пробудженням рослинності. Гаївки, або маївки теж оспівували ріст трав і дерев. Ці веснянки становлять другий період весняного календарного циклу:

Ой, травко-муравко,

Чому не зеленієш?
 Чи гусоньки да й пощупалі,
 Чи коники, да й потупалі.
 Мене коні да й потупалі.
 Потупалі мене люхотські дівочки
 Лозовими постоліщами,
 Чорними онучищами.
 Поміями умиваліса,
 Боронами розчисаліса,
 У віршовки запліталіся ²².

Коли танув сніг, діти бавились у подолянки. Вони ставали в коло і бралися за руки. У центрі сідала дівчина – подолянка. І починали співати:

Десь тут була подиляночка,
 Десь тут була перепілочка.
 Ой десь тут вона впала,
 До землі припала.
 Устань, устань, подиляночко,
 Помий очки, як шкляночки,
 Да возьмися в боки,
 Да й поскачи в скоки.
 Пойди до Дунаю,
 Возьми дівку з краю,
 Чи поповну, чи дякову,
 Чи найгіршу мужикову,
 Котру хоч ²³.

Великдень – одне з найголовніших весняних християнських свят. У Вербну неділю люди до церкви приносили вербові гілочки на освячення. Ними били один одного, примовляючи: “Не я б’ю, верба б’є. За тиждень Великдень, недалечко червоне яєчко”. Великодні звичаї зберегли давню архаїку. Це – випікання обрядового печива, яке значно пізніше дістало назву “пасха”, а також качання крашанок по землі. Такий магічний акт символізував пробудження землі від зимового сну, її запліднення. Адже у свідомості наших предків яйце означало зародження життя на землі. У Великодню ніч майже в кожному селі палили вогнище – “одіяніє”. Ця давня традиція українців уособлювала очищення вогнем. Також, коли святити паску, стріляли, дзвонили у дзвони: “Сходячи над Великоднем, сонце грає, танцює і тішиться, а в церкві дзвонять у дзвони. А той, хто сам подзвонив у дзвін, у того врожай

буде великим, особливо гречки. Вся нечисть боїться великодніх дзвонів” ²⁴.

Після розговіння молодь та дівтора знову збиралися біля церкви, водили хороводи, співали веснянки, грали на “битки”, качали яйця.

У східнослов’янських народів досить було популярним свято Юрія (23.04. за старим стилем, 6.05. за новим), відоме ще з дохристиянських часів. У його основу покладена магія селянського добробуту. Юр’ївським обрядам загальом притаманний землеробський характер, пов’язаний із культом рослинності. За народними уявленнями, Юрій – символ Сонця. Вважалося, що він весною відмикає небо ключем, якого йому дає Бог, щоб тепло йшло; відмикає й землю для весни, щоб зелена трава росла; відмикає землю на дощі та роси: “Святий Юрій по полю ходить, хліб-жито родить” ²⁵. У цей день качалися у житі, качали яйця, пекли обрядовий хліб, збирали юр’ївську росу. Також на Юрія виганяли скот на пасовисько. Обряд збирання юр’ївської роси записано в с. Велике Вербче Сарненського р-ну. У полі збиралися дівчата і співали таких пісень:

В с і р а з о м:

Стояли верби в конці греблі,
 Рано, нерано в конці греблі.
 Под вербойками три вишеньки,
 Под вишеньками три девойки.
 Одна девойка ю платочку,
 Друга девойка ю золоти,
 Третя девойка ю веночку.

1-ш а д і в ч и н а:

Дівчата, а де сьо ви булі?

2-г а д і в ч и н а:

Росу збиралі, лічко вмивалі,
 Щоб хлопці любілі,
 За нами чередою ходілі.

3-т я д і в ч и н а:

Босими росу топталі,
 щоб ноги не болелі.
 Щоб святий Юрій здоров’я дав
 і усі тривоги одганяв.

В с і р а з о м:

Весна наша красна,
 да що ти нам винесла,
 На Юрія росоньку,

на дівочок красу.

Дівочья краса, як Юр'єва роса,
У вина потопає, з меду виринає.

1-ш а д і в ч и н а:

Дівчата, а давайте в жити
покачаємося, щоб родила земля на
всякого долю – на кривого, на сліпого
і хлопця молодого.

(Біжать в жито качатися).

В с і р а з о м:

Качаємся в жити,
щоб в добрі прожити.

Качаємся в жити,
щоб в радості жити.

Качаємся в жити,
щоб в здоров'ї жити.

Потім хлопці кропили дівчат юр'ївською росою, зібраною у глечик до сходу сонця, промовляючи: "Кропимо вас, дівчата, юр'ївською росою, щоб красуваліса довгою косою. Щоб здоровими були і як квіточки цвели". Після цього проводились ігри, розваги, масове гуляння²⁶.

Цілющими також були трави, зібрані на Юрія. У цей день коням стригли хвости та гриви, щоб вони швидше росли. Обійшовши поле, господарі пригощалися наїдками, принесеними з дому. Залишки їжі (лушпиння, кістки) закопували в землю. Із цього часу починалися польові весняні роботи: сіяли жито, садили картоплю та іншу городину. На цьому завершували співати веснянки, водити хорооди.

¹ Общественный и семейный быт и духовная культура населения Полесья. – Минск, 1987. – С. 49.

² Воропай О. Звичаї нашого народу. – Мюн-

хен, 1958. – С. 197–199.

³ Записано в 1987 р. в с. Корост Сарненського р-ну Рівненської обл. від Тітечко І. М., 1906 р. н.

⁴ Записано в 1988 р. в с. Сварицевичі Дубровицького р-ну Рівненської обл. від Хрупко Г. І., 1912 р. н.

⁵ Записано в 1989 р. в с. Крупов'є Дубровицького р-ну Рівненської обл. від Кот У. П., 1936 р. н.

⁶ Там само.

⁷ Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу. – К., 1992. – С. 282.

⁸ Там само. – С. 109.

⁹ Там само. – С. 74.

¹⁰ Там само. – С. 110.

¹¹ Дмитренко М. Українські символи. – К., 1994. – С. 87.

¹² Митрополит Іларіон. Зазнач. праця. – С. 109.

¹³ Записано в 1989 р. в с. Люхча Сарненського р-ну Рівненської обл. від Мисанець О. А., 1927 р. н.

¹⁴ Воропай О. Зазнач. праця. – С. 197–199.

¹⁵ Там само. – С. 197–199.

¹⁶ Общественный и семейный быт и духовная культура населения Полесья... – С. 49.

¹⁷ Записано в 1989 р. ... від Мисанець О. А.

¹⁸ Записано в 1989 р. ... від Кот У. П.

¹⁹ Митрополит Іларіон. Зазнач. праця. – С. 282.

²⁰ Записано в 1987 р. в с. Кричильськ Сарненського р-ну Рівненської обл. від Питель К. І., 1915 р. н.

²¹ Там само.

²² Записано в 1989 р. ... від Мисанець О. А.

²³ Там само.

²⁴ Воропай О. Зазнач. праця. – С. 197–199.

²⁵ Митрополит Іларіон. Зазнач. праця. – С. 282.

²⁶ Записано в 2001 р. в с. В.Вербче Сарненського р-ну Рівненської обл. від Мельник Г. І., 1925 р. н.